

Lana Hudeček

Institut za hrvatski jezik

lhudecek@ihjj.hr orcid.org/0000-0003-4667-7781

UDK 811.163.42'367.635
Pregledni rad

ČESTICE U HRVATSKIM RJEČNICIMA I GRAMATIKAMA¹

Potica j za temeljitije istraživanje čestica u hrvatskim (dijelom i stranim) rječnicima i gramatikama bio je rad na *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*. Jednostavna činjenica da se u rječnicima riječi označavaju vrstom riječi kojoj pripadaju otvorila je niz pitanja povezanih sa svrstavanjem riječi u vrste, koja nisu povezana samo s česticama, o kojima će biti riječi u ovome radu, nego i s mnogim drugim riječima, osobito funkcionalnim.²

Ključne riječi: čestice, vrste riječi, funkcionalne riječi, gramatika, male riječi, rječnik

1. Uvod: Naziv *čestica* u *Jezikoslovnome korpusu*

Naziv *čestica* u jezikoslovlju je višeznačan, čime se krši jedno od osnovnih načela terminološkoga normiranja da naziv unutar jedne struke ne bi trebao označivati

¹ Ovaj je rad nastao u okviru projekta *Hrvatski mrežni rječnik (Mrežnik) – 2. faza*, koji financira Europska unija – NextGenerationEU. Za iznesene stavove i mišljenja odgovorna je samo autorica te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih. Neka se poglavlja ovoga rada djelomično temelje na radu Hudeček (2024).

² Npr. u *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. 1997) veznici su npr. definirani kao riječi koje povezuju rečenice i rečenične dijelove, a u popisu veznika donosi se i višerječni izraz *budući da*. Na probleme povezane s dvoznačnošću naziva *veznik* (koji se upotrebljava i u značenju vrste riječi i u značenju funkcionalne jedinice) te naziva *prijedlog* upozoravaju npr. Silić, Pranjković (2005), Vukojević, Hudeček (2007), Hudeček (2024a), Matas Ivanković (2024).

dva pojma.³ U *Jezikoslovnome korpusu*⁴ nalaze se primjeri koji pokazuju da se naziv *čestica* u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi upotrebljava u značenjima koja se donose i opimjeruju u Tablici 1.

Tablica 1. Značenja naziva *čestica* i primjeri njegove uporabe u *Jezikoslovnome korpusu*

značenje	primjer
riječ koja pripada jednoj od vrsta riječi	<i>U drugu skupinu ulaze nepromjenjive riječi, koje se obično smatraju i leksički nepuno značajnim (prijedlozi, veznici, čestice, uzvici).</i>
nepromjenjiva (funkcionalna) riječ (bez obzira na vrstu)	<i>Nepromjenjive vrste riječi (Adolfu Tkalcu čestice) uglavnom tvore na -ak: priručak, pridstavak, meumetak, sastavak. To se glagolsko vrijeme može također upotrebljavati s česticom sad/sada kao pravo sadašnje vrijeme.</i>
tvorbena jedinica (prefiks ili sufiks)	<i>Za tvorbu složenih glagola smatrao je bitnim nabrojiti čestice koje se među jednostavnim glagolima, a pritom je izdvojio niz prefikasa. Čestica -le očuvana je npr. u hrvatskoj inačici priloga odotole u vremenskom značenju.</i>
(jednorječna ili višerječna) sintaktička ili pragmatička jedinica – jedinica s modifikatorskom, modalnom ili gramatičkom funkcijom	<i>Dopune i dodatke povezuju dva svojstva: zamjenjivi su i pomični. Svi ostali rečenični dijelovi pripadaju kategoriji atributa (detaljnija određenja dopuna ili dodataka), čestica i konektora. R. Katičić piše (1986: 148): „Gdje bi u upitnoj rečenici stajalo jest li, dolazi je li. Taj sklop nije isto što i upitna čestica je li.“ Autor napominje da o toj vrsti pitanja u hrvatskim gramatikama ima najviše podataka: ona mogu biti uvedena česticama li, da, zar, je li, da li (autor dodaje opasku da toj složenoj čestici nema mjesta u biranijem stilu i da se često smatra srbizmom), zar da. Kao zanimljivost ističem dva primjera iz Drugoga novljanskoga brevijara u kojima se uz česticu eda priljepio dativni oblik povratne zamjenice si (etički dativ) pa je tako postala složena upitna čestica eda si koja ima isto osnovno značenje kao i samo eda.</i>
(diskursna) oznaka	<i>Bivajući predmetom zanimanja mnogih lingvista različitih teorijskih orijentacija, diskursne se oznake u stručnoj literaturi prepoznaju i kao upućivački izrazi (engl. cue phrases, Knott i Dale, 1994), diskursni konektori (engl. discourse connectives, Blakemore, 1992), diskursni operatori (engl. discourse operators, Redeker, 1991), rečenični konektori (engl. sentence connectives, Halliday i Hasan, 1976), pragmatičke oznake (engl. pragmatic markers, Fraser, 1988, 1990, Schiffrin, 1987), pragmatičke čestice (engl. pragmatic particles, Ostman, 1981), diskursne čestice (engl. discourse particles, Schourup, 1985) itd.</i>
grafijska / leksička jedinica	<i>Kod učenja prepoznavanjem ili učenja diskriminacije verbalnih podražaja sudioniku je prikazan određen broj verbalnih čestica koje treba zapamtiti.</i>
ustaljeni izraz	<i>Učestala je uporaba čestice O. K. u rumunjskome dovela do nastanka izvedenice O. K.-ist u značenju 'izraziti konformist'.</i>

3 Više o osnovnim načelima terminološkoga normiranja vidi u Hudeček, Mihaljević (2012) te Hudeček, Mihaljević (2019a).

4 Više o *Jezikoslovnome korpusu* vidi u Marković, Mihaljević (2020) i Mihaljević, Marković (2023). Korpus izrađen i pretraživ s pomoću alata SketchEngine nije javno dostupan, a izrađen je za potrebe projekta *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*, koji je u okviru programa *Struna* financirala Hrvatska zaklada za znanost 2020. i 2021. godine.

O višeznačnosti jezikoslovnoga naziva *čestica* piše Vickov (2010: 98): „Čestica se, naime, ponekad odnosi na elemente nepromjenjivih vrsta riječi poput veznika, prijedloga, uzvika i priloga; ponekad se pak primjenjuje na sve nepromjenjive vrste riječi osim priloga, veznika i prijedloga, a češće, ipak, što je važnije za uporabu termina *diskursna čestica*, čestica se primjenjuje na jezične jedinice koje se ne uklapaju lako ni u jednu strogo definiranu vrstu riječi. Ovdje se Schourup poziva na Zwickyjevu tvrdnju da se čestica obično odnosi na jezične jedinice koje imaju idiosinkratične distribucije i osobitu semantiku te da su čestice zapravo one riječi koje su preostale nakon što su se sve druge riječi rasporedile u sintaktičke kategorije (Zwicky, 1985: 292, u Schourup, ibid.).”

U skici riječi *čestica* u *Jezikoslovnome korpusu* dobivenim s pomoću alata za pretragu korpusa SketchEngine u stupcu u kojemu se nalaze najčešće sveze pridjeva i imenice *čestica* nalaze se nazivi: *demonstrativna čestica*, *diskursna čestica*, *konverzacijska čestica*, *modalna čestica*, *negacijska čestica*, *niječna čestica*, *optativna čestica*, *pojačajna čestica*, *poredbena/usporedna čestica*, *postpozicijska čestica*, *posvojna čestica*, *poticajna čestica*, *pragmatička čestica*, *prepozicijska čestica*, *prezentativna čestica* i *složena čestica* (vidi 1. sliku, stupac *kakav?*), koji potvrđuju da se naziv *čestica*, osim u značenju riječi koja pripada određenoj vrsti (najjasnije to značenje pokazuje stupac *koordinacija*), često upotrebljava u drugim značenjima spomenutima u Tablici 1.

5 U tome stupcu treba zanemariti sveze poput *zemljišna čestica* i *katastarska čestica*, koje nisu jezikoslovni nazivi, a koje se pojavljuju u skici riječi jer su potvrđene u nekim primjerima kojima se u *Jezikoslovnome korpusu* opimjeruje kakva jezična pojava.

WORD SKETCH		Jezikoslovni	
čestica as noun 1,174x			
kakav?		koordinacija	
pojačajan	...	usklik	...
pojačajne čestice		veznici, čestice i usklici	
upitni	...	veznik	...
upitne čestice		veznici i čestice	
zemljišni	...	uzvik	...
zemljišnih čestica		uzvici i čestice	
modalan	...	neodvojiv	...
modalne čestice		čestica i neodvojiva	
niječan	...	prijedlog	...
niječna čestica ne		veznici, prijedlozi i čestice	
katastarski	...	zamjenica	...
i u popisu katastarskih čestica		zamjenice ili čestice	
diskursan	...	prilog	...
diskursne čestice / oznake		priloga i čestica	
demonstrativan	...	stoga	...
prezentativne demonstrativne čestice to		je oblik se čestica i stoga nezamjenjiv oblikom sebe	
prezentativan	...	htjeti	...
prezentativne demonstrativne čestice to		glagola bi ili htjeti i čestica li	
negacijski	...	glagol	...
negacijsku česticu		glagolom i česticom	
poticajan	...	riječ	...
poticajne čestice		riječi ili česticom	
uveden	...		
pitanja mogu biti uvedena i česticom da			

Slika 1. Stupci kakav? i koordinacija? u skici naziva čestica

Višeznačnost naziva *čestica* i nesigurnost koje riječi pripadaju toj vrsti riječi prepoznaje se i u hrvatskim gramatikama. Nesigurnost kako definirati tu vrstu riječi (a potreba za uspostavom definicije pojavila se pri sastavljanju *Rječnika jezikoslovnoga nazivlja*⁶ te u radu na *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku* zbog činjenice da

6 Mihaljević, Hudeček (ur.) (2024).

se u njemu, kao i ostalim hrvatskim općim jednojezičnicima, uz riječ navodi vrsta riječi kojoj pripada) posljedica je nejasnih definicija u hrvatskim gramatikama (koje nisu uvijek u skladu s popisima čestica koji se uz definiciju navode). Pregledavanjem hrvatskih gramatika i rječnika došlo se do zaključka da je kolebanje u značenju naziva čestica, koje smo pokazali na primjeru potvrda toga naziva u *Jezikoslovnome korpusu*, prisutno i u hrvatskim gramatikama i rječnicima, o čemu će, uz kratak osvrt na uporabu naziva *particle* u engleskoj gramatičkoj tradiciji te uporabu naziva *Partikel* u njemačkoj gramatičkoj tradiciji, biti govora dalje u ovome radu.

2. Čestice u hrvatskim gramatikama

Pri definiranju čestica kao vrste riječi u hrvatskoj gramatičkoj tradiciji nailazimo na prvi problem koji se može sažeti ovako:

1. neke gramatike čestice ne spominju kao posebnu vrstu riječi
2. gramatike koje spominju čestice kao posebnu vrstu riječi veoma često ne povlače granicu između vrste riječi i funkcije riječi te se, primjerice, kao čestice navode i višerječni izrazi
3. ako i isključimo višerječne izraze koje gramatike spominju u poglavljima o česticama, dolazimo do različitih popisa riječi, i to stoga što jedne gramatike riječi koje neke druge gramatike navode kao čestice svrstavaju u koju drugu vrstu riječi, najčešće priloge, ali i veznike, zamjenice i usklike.⁷

2.1. Gramatike koje nemaju čestice kao posebnu vrstu riječi

Brabec, Hraste i Živković u svojoj *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (1970) ne navode čestice kao vrstu riječi – kao nepromjenjive se riječi navode prilozi, veznici, prijedlozi i usklici (njihov je naziv *uzvici*). Priloge definiraju kao „nepromjenjive riječi kojima određujemo mjesto, vrijeme, način i uzrok. Oni odgovaraju na pitanja: gdje? kamo? kuda? dokle? odakle? kada? otkada? koliko? kako? zašto?“, ali odmah nakon te definicije pišu: „Ima i priloga koji ne odgovaraju na ta pitanja i nemaju ni jedno od rečena četiri značenja. Takvi su prilozi *bar*, *baš*, *čak*, *evo*, *eto*, *eno*, *gotovo*,

7 Više o kriterijima za razgraničavanje čestica od spomenutih vrsta riječi vidi u Hudeček (2024) (u poglavlju 2.1. *Razgraničenje čestica i istoizraznih riječi drugih vrsta*). Već smo spomenuli da se u nekim gramatikama kao vrsta čestica spominju i poštapalice, npr. Barić i dr. (1997: 282) kao vrstu čestica navode i poštapalice *ovaj*, *onaj*, *čuj*, *kaže*, *vele*. Međutim, one pripadaju, iako se u pravilu pojavljuju samo u određenim oblicima, drugim vrstama riječi, npr. *gledaj*, *gledajte*, *vidi*, *vidite*, *znaš*, *znate*, *znači*, *daj*, *dajte* glagolima, *ovaj* zamjenicama itd., odnosno tako smo na njih gledali pri obradi u *Mrežniku*. Njihova je pragmatička funkcija istaknuta u definiciji i/ili objašnjena u uporabnoj napomeni.

jedva, još, možda, samo, također, tobože, već i drugi.” (Brabec, Hraste, Živković 1970: 153) te tako dijelom premošćuju (svrstavajući *bar, baš, čak, evo, eto, eno, još* u priloge) najčešću dvojbu povezanu s česticama kao vrstom riječi: kako ih razlikovati od priloga. Dakle, oni i neke riječi koje ostale spomenute gramatike navode kao čestice podvode pod priloge, ali nejasnim ostaje znači li to da i riječi poput *da, ne, zar, li* smatraju prilozi jer ih u gramatici ne spominju ni pod jednom vrstom riječi.

To nije novost u hrvatskoj gramatičkoj tradiciji. Babukić (1854: 331) poglavlje o prijedlozima (*O predlogu (de praepositione)*) započinje rečenicom: „Predlozi su nesklanjave čestice,” a u poglavlju o veznicima (1854: 339) daje ovu definiciju veznika: „Veznici su one oblične reči (Formwörter) iliti čestice (particulae), koje čele stavke uzaimno ili jedne s drugimi spajaju i u jedno vežu...” I drugi stariji gramatičari, primjerice Tkalčević (1859), nazivom *čestica* označuju funkcionalnu riječ. Čestice kao vrstu riječi u svojoj gramatici ne spominje ni Maretić (1963). I u *Jezikoslovnome korpusu* brojne su potvrde u kojima se nazivom *čestica* ne označuje određena vrsta riječi, nego (mala) jezična jedinica, vidi Tablicu 1.

2.1.1. Naziv *particle* odnosno *Partikel* u engleskim i njemačkim gramatičkim priručnicima

Dok se u slavenskim gramatikama *čestice* u pravilu navode kao vrsta riječi (iako s jednako nepreciznim definicijama kao i hrvatskim, a usto se naziv *čestica* (kao i u hrvatskome) osim u značenju riječi koja pripada određenoj vrsti riječi upotrebljava i u drugim značenjima navedenim u 1. tablici), u engleskoj se gramatičkoj tradiciji čestice u pravilu ne smatraju vrstom riječi. Navodimo nekoliko definicija čestica iz engleske gramatičke literature:

- Čestice su riječi koje imaju gramatičku funkciju, ali se ne uklapaju ni u jednu od glavnih vrsta riječi (tj. imenice, glagole, priloge).⁸
- Čestice su riječi koje ne pripadaju glavnim vrstama riječi, ali se upotrebljavaju kako bi nam što pojasnile; služe za stvaranje nekih višerječnih glagola, infinitiva itd. te se dijele na priložne čestice, gramatičke čestice, diskursne čestice i niječne čestice.⁹
- Čestice su riječi koje se ne uklapaju u druge standardne vrste riječi; najčešća je uporaba čestica kao riječi (često prijedloga) pridruženih glagolu (npr., izraz *think over* uvodi glagol *think* i prijedlog *over* te zbog toga što *over* dodaje, mijenja ili precizira značenje glagola *think* u rečenici, ta riječ

8 <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/n-p/particle>

9 <https://langeek.co/en/grammar/course/271/particles>

ne pripada tradicionalnim vrstama riječi i nalazi se u posebnoj kategoriji čestica); postoje i ostale kategorije čestica, npr. riječ *well* kad se upotrebljava na početku rečenice, riječ *to* ispred glagola i riječ *not*. Sve su to različite vrste čestica koje se upotrebljavaju u različite svrhe, ali koje se okupljaju pod istim nazivom zbog toga što ne pripadaju ostalim vrstama riječi.¹⁰

- Čestice su riječi, u pravilu prilozi, koji se dodaju glagolu da bi se dobio višerječni glagol.¹¹
- Čestice su nepromjenjive riječi koje se ne uklapaju jednostavno u uspostavljeni sustav vrsta riječi, najčešće riječi tijesno povezane s glagolom s kojim tvore višerječni glagol poput *go away*, ali i *to* koji se upotrebljava s infinitivom i *not*, niječna čestica.¹²
- Čestice su kratke riječi koje su (uz samo jednu ili dvije iznimke) prijedlozi bez vlastite dopune, npr. *along, away, back, by, down, forward, in, off, on, out, over, round, under, up*.¹³
- Čestice su riječi koje pripadaju kategoriji čestica, koju gramatičari vide kao izlaz u nastojanju da riječi podjele u vrste te se vode pravilom da ako je riječ mala i ne znate u koju je vrstu riječi svrstati, nazovite je česticom, što je i vrlo korisna praksa jer izbjegava guranje riječi u kategorije u koje ne spadaju.¹⁴

Iz tih se definicija, kao i iz činjenice da se npr. u Collins-Cobuildovu engleskome jednojezičnom rječniku oznakom P označuje „particle, a part of a phrasal verb”¹⁵, može zaključiti da se u engleskome nazivom *particle* označuje najčešće 1. dio višerječnoga glagola, najčešće prijedlog; 2. katkad i druge riječi poput riječi *to* ispred infinitiva te nekih diskursnih i niječnih čestica; 3. (kratke) riječi koje ne pripadaju nijednoj drugoj skupini riječi.

10 <https://study.com/academy/lesson/the-particle-in-english-grammar.html#section---WhatIsAParticleInGrammar>.

11 <https://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/prepositions-and-particles>

12 <https://www.thoughtco.com/particle-grammar-term-1691585>.

13 Huddleston, Rodney and Geoffrey Pullum. *A Student's Introduction to English Grammar*. Cambridge University Press, 2006., prema <https://www.thoughtco.com/particle-grammar-term-1691585>

14 Hurford, James R., *Grammar: A Student's Guide*. Cambridge University Press, 1994., prema <https://www.thoughtco.com/particle-grammar-term-1691585>

15 Naziv *phrasal verb* označuje višerječni glagol, odnosno glagol koji uz sebe ima prijedlog ili prilog (a može imati i dva prijedloga (npr. *stand by, stand down, stand in, stand out, stand up; stand up for, stand up to* itd.). U ovome radu upotrebljavamo naziv *višerječni glagol*, a nazivi koji se također nalaze u hrvatskim tekstovima kao istovrijednice toga engleskoga naziva jesu *frazalni glagol* i *frazni glagol*.

Postoji, međutim, i drukčije, rjeđe mišljenje o tome jesu li čestice (*particles*) zasebna vrsta riječi. Weydt (2006: 206) u raspravi o tome je li opravdano čestice smatrati zasebnom vrstom riječi zauzima gledište da su čestice vrsta riječi na isti način kao što su to npr. imenice ili glagoli,¹⁶ ali, kao što smo već pokazali, postoje i drukčija, u engleskoj i američkoj tradiciji i zastupljenija, mišljenja, npr. „Thus *particle* is a cover term for items that do not fit easily into syntactic and semantic generalizations about language” (Zwicky 1985).

Možemo zaključiti da pogled u engleske gramatike i udžbenike te edukacijske portale pokazuje da je pojam označen nazivom *particle* posve fluidan te da naziv odražava nepreciznost sličnu onoj koju smo pokazali u hrvatskome jezikoslovnom nazivlju.

Slična se nepreciznost i višeznačnost pojavljuje i u definicijama njemačkoga naziva *Partikel*, koji se u rječnicima najčešće definira kao 1. nepromjenjiva riječ (npr. prijedlog, veznik, prilog), 2. nepromjenjiva riječ koja modificira izraz i nije rečenični dio (<https://languages.oup.com/google-dictionary-de/>).

Na stranicama portala *grammis* Leibnitzova instituta za njemački jezik (Leibniz-Institut für Deutsche Sprache) navode ove značajke čestica (*Partikel*):

- heterogeni su razred nepromjenjivih jedinica
- neki razredi čestica pokazuju ograničenja u svojim položajnim mogućnostima. Ne mogu stajati sami prije izjave. Uz nekoliko iznimaka, oni ne mogu samostalno funkcionirati kao odgovor na pitanje i ne mogu funkcionirati kao glava skupine.
- visokofrekventne su, osobito u svakodnevnom jeziku
- u načelu su višefunkcionalne.¹⁷

Navedeni primjeri iz engleskih i njemačkih priručnika pokazuju da se i u gramatikama i priručnicima drugih jezika pojavljuje isti problem kao u hrvatskome, odnosno pitanje što su zapravo čestice i je li riječ o vrsti riječi koja se može definirati, o vrsti riječi koja uključuje nepromjenjive riječi općenito, o vrsti riječi koja uključuje nepromjenjive riječi koje se ne mogu svrstati ni u jednu drugu vrstu nepromjenjivih riječi, odnosi li se taj naziv na sintaktičku/pragmatičku jedinicu itd.

16 Na kraju svoje rasprave Weydt čestice definira ovako (2006: 206): „(...) To sum up, particles are (single) words, which have no dissecting (lexical), deictic, or word class meaning, but they do have semantic content which they deploy in connection with other elements of the utterance.”

17 <https://grammis.ids-mannheim.de/kontrastive-grammatik/3947>

2.2. Gramatike koje uvode čestice kao vrstu riječi

Hrvatske se suvremene gramatike, one koje spominju čestice kao vrstu riječi, u načelu podudaraju u definiciji naziva *čestice*, ali se primjeri koje donose u znatnoj mjeri razlikuju te otvaraju mnoga pitanja. Uz naziv *čestica* u hrvatskim se gramatikama upotrebljavaju i nazivi *riječca* i *partikula*. Naziv je *partikula* internacionalizam, a domaćemu nazivu *čestica* daje se prednost u gramatičkomu nazivlju pred nazivom *riječca* zbog veće potvrđenosti.¹⁸

Čestice se u suvremenim hrvatskim tradicionalnim gramatikama u pravilu navode kao vrsta riječi i definiraju kako je prikazano u Tablici 2.

Tablica 2. Definicije čestica (vrste riječi) u hrvatskim gramatikama

izvor	definicija
Babić i dr. (1991: 735)	„... nepromjenjive riječi koje služe za oblikovanje ili preoblikovanje rečeničnoga ustrojstva, za isticanje ili davanje drugačijega značenja pojedinim riječima, a služe i za subjektivno-modalnu ocjenu rečenice kao cjeline.”
Barić i dr. (1997: 282)	„... riječi koje iskazuju stav govornika prema onome o čemu govori, s obzirom na njegovo znanje, želje i osjećanja.”
Ham (2002: 103)	„... nepromjenjiva vrsta riječi kojom oblikujemo cijelu rečenicu ili dio rečenice.”
Težak, Babić (2004: 165–166)	„Riječi koje služe za oblikovanje ili preoblikovanje rečeničnoga ustrojstva i za davanje drugačijega značenja pojedinim riječima.”
Silić, Pranjković (2005: 39–40; 2005: 252)	„... nesamostalne riječi (...) izražavaju nijanse značenja pridjeva, priloga, zamjenica i način ostvarenja sadržaja rečenice.” (poglavlje <i>Morfologija</i>). „Čestice ili partikule suznačne su i nepromjenjive riječi kojima se izražava stav govornika prema sadržaju cijeloga iskaza ili prema njegovu dijelu, odnosno riječi koje na bilo koji drugi način modificiraju dijelove rečenice, rečenicu, odnosno iskaz ili sudjeluju u oblikovanju njihova gramatičkog ustrojstva.” (poglavlje <i>Sintaksa</i>).
Hudeček, Mihaljević (2019: 140)	„nepromjenjive riječi koje služe za oblikovanje ili preoblikovanje rečeničnoga sadržaja.”

Čestice se redovito navode, sa sličnim ili istim definicijama, kao vrsta riječi i u osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima.

Iako su definicije u navedenim gramatikama razmjerno usklađene, u njih se mogu uklopiti i riječi drugih vrsta, ponajprije neki prilozi (oni s modalnom funkcijom), te ne iznenađuje što primjeri čestica koji se navode u poglavljima o česticama otvaraju mnoge dvojbe. Za neke riječi u gotovo svim navedenim gramatikama postoji sugla-

18 U *Jezikoslovnome korpusu* naziv *čestica* potvrđen je 1174 puta, a naziv *riječca* 45; internacionalizam *partikula* potvrđen je 131 put. I u terminološkoj bazi *Struna*, u koju su nazivi uneseni iz baze *Hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja – Jene*, naziv je *čestica* preporučeni naziv, a nazivi *riječca* i *partikula* dopušteni nazivi, <http://struna.ihj.hr/naziv/cestica/51042/#naziv>. O tome da se nazivi *čestica* i *riječca* katkad upotrebljavaju u različite značenju, vidi dalje u tekstu.

snost o tome da je riječ o česticama. To su *bar, baš, čak, da, evo, eto, eno, god, li, ne, neka, put, puta, zar*. Međutim, u mnogim se gramatikama navodi u poglavlju o česticama i niz riječi poput *dabome, dakako, dašta, doista, zaista, nesumnjivo, nedvojbeno, neosporno, sigurno, jamačno, vjerojatno, zacijelo, naravno, navodno, možda, valjda, međutim, naprotiv, jednostavno, štoviše, također, upravo...* (Babić i dr. 1991: 735), *doista, gotovo, istina, možda, naravno, nekako, potpuno, sasvim, sigurno, skoro, vjerojatno, veoma, vrlo, zaista „i mnoge druge”* (Barić i dr. 1997: 282), *de, hajde; daj, dajte, na (nate) ‘izvoli, izvolite’, de (dede, deder, dedera; dete, dederte)* (Raguž 1997: 227).

U nekim se gramatikama spominje i to da bi se u skladu s definicijom čestica i poštapalice mogle smatrati česticama (to npr. spominje Raguž iako ih on ne svrstava u čestice te Barić i dr.),¹⁹ ali tu je očito da se, kao i kad se kao čestice navode dvorječni ili višerječni izrazi, miješa vrsta riječi s modalnom te pragmatičkom funkcijom, koje mogu imati riječi različitih vrsta i višerječne jedinice.

Da je naoko jednostavno pitanje svrstavanja riječi u vrste te razgraničavanje vrsta riječi jedno od složenijih gramatičkih pitanja, u velikoj se mjeri pokazuje i na primjeru čestica. U definiranju čestica te njihovu navođenju veoma se često (kao, primjerice, i kod veznika te prijedloga) brišu granice između vrste riječi i sintaktičke uloge riječi te se mnoge riječi, pa čak i izrazi, bez obzira na to što izraz nikako ne može pripadati vrsti riječi, navode u poglavlju o česticama zbog svoje modifikatorske funkcije ili stoga što je riječ o modalnim izrazima. Međutim, funkciju modifikatora, a također i modalnih izraza mogu imati riječi različitih vrsta i višerječni izrazi, a i oblici pojedinih promjenjivih riječi, pa bismo mogli kazati da su čestice u rečenici često modifikatori, ali nisu svi modifikatori nužno čestice, nego funkciju modifikatora mogu imati i riječi drugih vrsta te izrazi, a također da su neke čestice modalne riječi,²⁰ ali pojam je modalnih riječi/izraza/pragmema mnogo širi od pojma čestica. U jednoj od definicija modalnosti (modalnost. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 31. 3. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41450>>) stoji da se modalnost „na leksičkoj

19 I u Raguža (1997: 272) naziv *čestica* upotrebljava se u dvama značenjima: 1. ‘vrsta riječi’ („Među čestice se ubrajaju različite riječi koje ostaju izvan uobičajenih skupina vrsta riječi.”), 2. ‘modalna jedinica/pragmem’ („Po tome se onda među čestice ubrajaju i obični prilozi, pa i umetnute rečenice (*Vi ste, oprostite, pogriješili.*), zatim poštapalice (npr. *ovaj, znate itd.*”) te se sintaktička i pragmatička funkcija jezične jedinice poistovjećuje s vrstom riječi, čak bez obzira na to što je riječ o dvorječnim ili višerječnim jedinicama. I u Barić i dr. (1997: 282) miješa se vrsta riječi sa sintaktičkom i pragmatičkom funkcijom riječi i izraza. Među česticama navode se i poštapalice „*ovaj, onaj, čuj, kaže, vele, dragi moj* i sl.”, odnosno riječi koje su po vrsti zamjenice ili glagoli te višerječni izrazi.

20 U bazi *Hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja – Jeni* naziv *modalni pragmem* definiran je kao „pragmem kojim se izražava odnos sudionika komunikacije prema sadržaju iskaza”, a u napomeni piše: „Modalnim pragmemima izražava se odnos slaganja ili neslaganja s izrečenim, a u službi takvih pragmea česti su prilozi i višerječni izrazi *naravno, svakako, jasno, upravo tako, nikako, nije baš tako, ma nije.*”

razini osobito često izražava modalnim česticama, npr. *vjerojatno, sigurno, nažalost, nasreću* i sl. (takve se riječi u nas u pravilu smatraju prilogima). Iz te je definicije, kao i iz drugih dosad navedenih, vidljivo da se naziv *čestica* upotrebljava u različitim značenjima – i u gornjemu se navodu naziv *čestica* ne upotrebljava u značenju vrste riječi, nego u značenju (sintaktičke) jedinice kojom se izriče modalnost (primjeri iz *Jezikoslovnoga korpusa* pokazuju i da se često u jezikoslovlju upotrebljava u općemu značenju (male) jedinice, primjerice tvorbene (prefiksa ili sufiksa) ili priloga). Riječi *vjerojatno, sigurno, nažalost, nasreću* prilozi su, tako su označeni i u *Mrežniku*. Modalnost se, naravno, izriče (na leksičkoj razini) i izrazima poput *upravo tako*. Stoga bi trebalo u tradicionalnome gramatičkom nazivlju razlikovati modalne izraze / pragmeme od modalnih čestica i modalnih priloga jer pojam modalnoga izraza / pragmea 1. ne obuhvaća sve čestice (neke od njih imaju gramatičku ulogu, odnosno služe u tvorbi gramatičkih konstrukcija: imperativa, komparativa, pitanja...), 2. obuhvaća i riječi drugih vrsta riječi (veoma često i njihov oblik).

U *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (Silić, Pranjković 2005) u poglavlju o morfologiji obrađuju se samo promjenjive riječi. Naziv *čestice* spominje se na dvama mjestima. Na početku poglavlja o morfologiji spominje se da u hrvatskome jeziku ima deset vrsta riječi (Silić, Pranjković 2005: 39) te se svaka vrsta ukratko opisuje. Zanimljivo je da je u tome opisu česticama posvećeno najviše mjesta. Čestice se definiraju kao riječi kojima se „... izražavaju nijanse značenja pridjeva, priloga, zamjenica i način ostvarenja sadržaja rečenice.” Dalje se u tekstu kao primjeri čestica navode riječi koje se tradicionalno smatraju prilogima, npr. *jako, rijetko, vrlo, uvijek, zasigurno* (u primjerima *jako pametan, rijetko bolestan, vrlo dobro, uvijek nasmijan, zasigurno će ići*) ili česticama (*god, bilo, da, ne, zar*), napominje se da ulogu čestica mogu imati i riječi poput *neobično, ozbiljno, savršeno, pouzdano* te donose primjeri *On je neobično miran.* (u kojemu autori *neobično* smatraju česticom) nasuprot *Ponaša se neobično.* (u kojemu autori *neobično* smatraju prilogom) (Silić, Pranjković 2005: 40).

O česticama se govori i u poglavlju o sintaksi, u kojemu se nalazi definicija (vidi Tablicu 1.) u kojoj se u prvi plan ističe njihova modifikatorska funkcija. Iz tablice se u kojoj se navode nesamostalne i samostalne čestice (Silić, Pranjković 2005: 252) vidi da se naziv *čestica* u tom poglavlju ipak ne upotrebljava u značenju ‘vrsta riječi’ jer se na popisu, uz mnoge riječi koje se tradicionalno smatraju prilogima (*možda, vjerojatno, doista, zaista, stvarno, nesumnjivo, eventualno, uglavnom* itd.) ili usklicima (*hajde, de, deder, gle*), nalaze i višerječni izrazi (*bilo (mu, vam) drago, čak i, zar ne, bez (ikakve) sumnje, na svu sreću* itd.). Iz primjera u obama poglavljima može se iščitati da se naziv *čestica* upotrebljava kako bi se označili jednorječni ili višerječni izrazi s modifikatorskom, intenzifikatorskom ili gradacijskom, poticajnom ili

prezentativnom te modalnom funkcijom (prema tim se kategorijama čestice u toj gramatici i dijele).

3. Čestice u hrvatskim rječnicima

Nesigurnost koja se prepoznaje u gramatikama, a koja se odražava u primjerima iz *Jezikoslovnoga korpusa*, od kojih su neki dani u 1. tablici, održava se nužno i u rječnicima – zbog jednostavne činjenice da leksikografi trebaju odlučiti koju će riječ označiti oznakom *čest.*, odnosno koje će riječi i na temelju kojih kriterija smatrati česticama.

Možemo zaključiti da je u hrvatskim gramatikama i općenito jezikoslovnoj literaturi kad je riječ o česticama, problem dijelom usporediv s onim kad je riječ o veznicima ili prijedlozima, odnosno miješa se vrsta riječi sa sintaktičkom funkcijom, ali kad je riječ o česticama i s pragmatičkom funkcijom koju ta riječ ima.²¹ Zbog činjenice da nijedna od hrvatskih gramatika ne daje definiciju čestica koja ih dovoljno jasno razlučuje od riječi drugih vrsta, razložno je zapitati se o tome je li zaista riječ o posebnoj vrsti riječi ili razmotriti rješenje koje nude Brabec, Hraste i Živković, odnosno ono za koje smo pokazali da postoji u engleskoj gramatičkoj tradiciji, koje je po svoj prilici nastalo stoga što nijedna od gramatika koja navodi čestice kao vrstu riječi ne daje definiciju koja bi ih dovoljno razlikovala od priloga te se čini točnom tvrdnja koja se katkad čuje u poučavanju da su čestice kratke riječi koje ne pripadaju nijednoj drugoj vrsti riječi.

Međutim, treba uzeti u obzir i činjenicu da je u hrvatskoj gramatičkoj tradiciji ustaljena podjela riječi na deset vrsta te da su jedna od tih vrsta i čestice. Treba također uzeti u obzir da se rječnici pišu za u načelu srednjoškolski obrazovanoga korisnika, koji je tijekom svojega školovanja naučio da postoji deset vrsta riječi. Rječnik nije mjesto za isprobavanje novijih teorija iako im se nikako ne može zanijekati da u određenome razmišljanju o nepromjenjivim vrstama riječi imaju dobra polazišta. Stoga je potrebno u okviru hrvatske gramatičarske tradicije (također i za školske potrebe) odrediti (u općemu jezikoslovnom nazivlju) značenjski opseg naziva *čestica* te u skladu s definicijom načiniti popis riječi koji ulaze u tu skupinu. Za potrebe *Hrvatskoga mrežnog rječnika* odlučeno je da se u njemu oznakom *čest.* označuju nepromjenjive riječi koje nisu tvorenice (s iznimkom riječi za koje se može postaviti

21 Kao što se u poglavljima o veznicima kao vrsti riječi u nekim gramatikama i većini udžbenika može npr. naći podatak da su npr. *s obzirom na to da*, *budući da*, *zato što* itd. veznici (vrsta riječi) iako je jasno da izraz ne može pripadati vrsti riječi, nego svaka od riječi u izrazu pripada nekoj vrsti.

pitanje jesu li nastale preobrazbom²² te s iznimkom čestice *negoli* nastale srastanjem dviju čestica – *nego* + *li*) koje:

„1. služe za izražavanje stava govornika: naglašavanje (intenzifikaciju, fokusa-ciju, gradaciju) (*a, baš, čak, i...*), ograničavanje (*bar, barem, makar*), poticanje (*no*), usmjeravanje pozornosti (*evo, eno, eto*); izricanje čuđenja ili divljenja (*kako, što*), nevjerice (*gdje*), negodovanja ili resignacije (*no*), odobravanja, potvrde, zahtjeva ili zapovijedi (*da*), nijekanja ili poricanja (*ne*)

2. imaju gramatičku funkciju: uvođenje pitanja (*li, zar*), usporedbe (*kao, nego, negoli*), imperativa (*neka*), komparativa (*čim, što*); izricanje neodređenosti (*bilo, god, ma*), ponavljanja radnje (*put, puta*).

Prema svojoj funkciji čestice se mogu podijeliti na one koje su modalni pragmemi (1. skupina) te na one koje imaju gramatičku funkciju (2. skupina). Riječi koje smo ovdje naveli te u *Mrežniku* označili oznakom *čest.* osim što se uklapaju u gornju definiciju nemaju kvantifikatorsku funkciju ni funkciju rečeničnih priloga.” (Hudeček 2024: 234)

Na temelju uspostavljene definicije sastavljen je popis čestica, odnosno riječi koje u *Mrežniku* imaju oznaku *čest.*: *a, bar, barem, baš, bilo, čak, čim, da, eno, eto, evo, gdje, god, i, još, kako, kao, li, ma, makar, ne, nego, negoli, neka, ni, niti, no, pa, pak, put, puta, se, sve, što, te, zar*.

Od 36 obrađenih čestica polovica ih se (njih 18) nalazi u homografnome odnosu s kojom drugom nepromjenjivom riječi (osim *a*, koji je također i imenica srednjega roda ‘slovo’ te imenica ženskoga roda ‘glas’ te čestica *pak* i *put* koje su u homografnome odnosu i s imenicama).

<i>a</i> (imenica s., imenica m., vez., uskl.)	<i>ni</i> (veznik, čestica)
<i>čim</i> (veznik, čestica)	<i>niti</i> (veznik, čestica)
<i>da</i> (veznik, čestica)	<i>no</i> (veznik, čestica)
<i>gdje</i> (prilog, veznik, čestica)	<i>pa</i> (veznik, čestica)
<i>i</i> (im. s., im. m., vez., uskl.)	<i>pak</i> (čestica, prilog)
<i>kako</i> (prilog, veznik, čestica)	<i>put</i> (imenica, prijedlog, čestica)
<i>makar</i> (veznik, čestica)	<i>sve</i> (neodređena zamjenica, čestica)
<i>nego</i> (veznik, čestica)	<i>što</i> (zamjenica, veznik, čestica)
<i>negoli</i> (veznik, čestica)	<i>te</i> (veznik, čestica)

22 To se odnosi na čestice koje su s riječima drugih vrsta u homografnome odnosu.

Riječi različitih vrsta obrađuju se u *Mrežniku* u različitim rječničkim člancima, npr. riječ *kako* obrađuje se u trima rječničkim člancima kao čestica, veznik i prilog (vidi 2., 3. i 4. sliku; prikazi rječničkih članaka preuzeti su iz demoinačice *Mrežnika*):

kako¹ čest.

¹ Kako izriče začuđenost ili divljenje visokim stupnjem pozitivne značajke.

– Dolaze Predrag i Erik, Erikov izraz lica nikad neću zaboraviti, kao da gleda u anđela koji svijetli i kaže: „Kako je lijepa!”

SINONIM: ¹što:2

² Kako izriče začuđenost visokim stupnjem negativne značajke ili negodovanje prouzročeno visokim stupnjem negativne značajke.

– Fuj, pomisli! On. Kako je odvratna ovaj svijet!
– O neiscrpivi Izvore istine, kako si se osušio! O mudri Učitelju, kako si zanjemio! O Sjaju vječnog svjetla, kako si utruo! O prava Ljubavi, kako je Tvoje lijepo lice postalo iznakaženo!

SINONIM: ¹što:3

³ Kako izriče nevjericu.

– Ipak si mi ti ukrao upaljač. I prodao ga... Kako si to mogao učiniti!
– Datulje mu rastu skoro pred ustima trebao je samo pružiti ruku, a leži sasvim blizu izvora, usred najljepše oaze umro od gladi i žeđi – kako je to moguće?
– Kad uz česticu kako stoji kondicional, ona, kad izriče nevjericu, može biti sinonimna čestici gdje, npr. u rečenicama: Gdje bi on to i pomislio? / Kako bi on to i pomislio?

SINONIMI: ³gdje:1, ³zar:1

Slika 2. Obrada čestice *kako* u osnovnome modulu Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika

kako² vez.

¹ Kako uvodi zavisnu surečenicu u subjektivnoj rečenici.

– Govori se kako se u životu uvijek treba penjati stepenicu više, no sredstvo nitko ne spominje.
– Čuje se kako duboko dišu uz sonorno hrkanje.

SINONIM: ¹da:2

² Kako uvodi zavisnu surečenicu u objektivnoj rečenici.

– Rekao je kako je razgovarao s predstavnicima tvrtki iz Italije, Malezije i Turske.
– Dok se penjao stubama, čuo je kako u nekim stanovima zveckaju tanjuri i čaše.

SINONIMI: ¹da:3, ²gdje:1

³ Kako uvodi zavisnu surečenicu u atributnoj rečenici.

– Obraćamo se ministru s tvrdnjom kako se u kulturi s ljubavlju i senzibilitetom može učiniti puno, čak i kad novca ima malo.
– Nedugo zatim, iz jednog komunalnog poduzeća sam dobio obavijest kako nisam platio parkirnu kartu za taj isti auto koji sam prodao.

SINONIM: ¹da:4

⁴ Kako uvodi zavisnu surečenicu u namjernoj rečenici.

– Kako bismo rad s darovitim djecom proširili i na djecu koja ne pohađaju naš vrtić, planira se pri vrtiću pokretanje igraonice za darovitu djecu.
– Uvijek se ja dižem noću kako bih nahranila malenog.

SINONIMI: ⁴da:1, ¹da:6, ¹li:5, ¹neka:3

Slika 3. Obrada veznika *kako* u osnovnome modulu Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika

kako³ pril.

¹ Kako uvodi pitanje o načinu, na koji način.

– Kako si povećati šanse za zapošljavanje?
– Kako si se snašao u Imotskom?

² (u vezničkoj funkciji) Kako uvodi zavisnu surečenicu, neizravno pitanje, u objektivnoj rečenici.

– U ovom videu pojašnjavamo kako si zamisliti što se događa u zadatku u kojem množimo razlomke, mješovite i prirodne brojeve te kako do rješenja doći napamet.
– Ne znam kako je to postao moj san, zaista.

³ (u vezničkoj funkciji) Kako uvodi zavisnu surečenicu, neizravno pitanje, u subjektivnoj rečenici.

– Ne zna se kako će se bolest dalje razvijati.
– Kod narodnih poslova ne pita se kako/zašto su nastale ili slično.

⁴ (u vezničkoj funkciji) Kako uvodi zavisnu surečenicu u načinskoj rečenici.

– Igrali smo kako smo se i dogovorili.
– Zadovoljna sam kako sam se snašla i moram priznati da sam samu sebe iznenadila.
– Radili smo kako smo najbolje znali.
– U nekim je načinskim rečenicama kako zamjenjiv veznikom što, primjerice Radili smo kako smo najbolje znali. / Radili smo što smo najbolje znali. Načinski je veznik što uvijek zamjenjiv veznikom kako.

⁵ (u vezničkoj funkciji) Kako uvodi zavisnu surečenicu u usporedbenoj rečenici.

SINONIM: ³što (ovako, onako, tako) kao što:1

ovako/onako/tako... kako

Ovako/onako/tako... kako uvodi zavisnu surečenicu u usporedbenoj rečenici.

Slika 4. Dio obrade priloga *kako* u osnovnome modulu Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika (ne pokazuju se podnatuknice)

U *Mrežniku* su sustavno i dosljedno definirane riječi koje pripadaju zatvorenim skupinama riječi (npr. funkcionalne riječi – veznici, prijedlozi, odnosni prilozi, čestice, usklici – ali i riječi koje pripadaju semantičkim skupinama – dani u tjednu, godišnja doba, odjeća i obuća itd.). Gdje je god to moguće, uspostavljaju se tipske definicije, ali ako korpusni podatci upućuju na definiciju različitu od tipske, uspostavlja se takva definicija. Osnovno je načelo pri uspostavljanju definicija da je definicija odraz uporabe riječi u kontekstu (Hanks 2016: 95). Definicija se uspostavlja u skladu s činjenicom da je *Mrežnik* opći rječnik namijenjen općemu korisniku te da ne smije biti presložena i prestručna. Ta se načela primjenjuju i pri definiranju čestica. (Objašnjenje kriterija po kojima je uspostavljeno nekoliko tipskih definicija za čestice te popis svih definicija čestica koje se pojavljuju u *Mrežniku* vidi u Hudeček (2024)).

U ostalim se hrvatskim jednojezičnicima odražava činjenica da se čestice u gramatikama ne definiraju dovoljno precizno. U Tablici 3. u 1. se stupcu donose riječi koje su u *Mrežniku* označene (i) kao čestice; u ostalim se stupcima donose podatci o tim riječima u Šonjinu i Anićevu rječniku, u HER-u i VRH-u te na HJP-u.

Tablica 3. Usporedba obrade riječi koje su u *Mrežniku* označene (i) kao čestice s obradama u drugim hrvatskim jednojezičnim rječnicima

čestice u Mrežniku	Šonje	VRH	HER	Anić	HJP
<i>a</i>	vez., uskl.	vez., usk., čest.	vez. uskl.	vez. usk.	vezn., usk., prid. neskl.
<i>bar</i>	pril.	čest.	čest.	čest.	čest.
<i>barem</i>	pril.	čest.	čest.	čest.	čest.
<i>baš</i>	pril.	pril. čest. (jedna oznaka)	pril. čest. (jedna oznaka)	pril. čest. (jedna oznaka)	pril. čest. (jedna oznaka)
<i>bilo</i>	čest., vez.	bilo... bilo vez.	bilo... bilo vez.	bilo... bilo vez.	bilo... bilo vezn.
<i>čak</i>	pril.	pril.	pril. (čest.) (jedna oznaka)	pril. (čest.) (jedna oznaka)	pril. (čest.) (jedna oznaka)
<i>čim</i>	pril., vez.	vez., zam.	zam., vez.	vez., zam., pril.	vezn., zam.
<i>da</i>	vez., čest.	vez., pril., čest.	vez., pril., čest.	vez., pril., čest.	vezn., pril., čest.
<i>eno</i>	uskl., čest.	čest.	I. čest. II. uskl.	usk., čest.	usk., čest.
<i>eto</i>	čest.	čest.	čest.	čest.	čest.
<i>evo</i>	čest.	čest.	čest.	čest.	čest.
<i>gdje</i>	vez., pril.	vez., čest.	I. pril. II. vez.	pril., vez.	pril., vezn.
<i>god</i>	pril.	čest.	–	–	–
<i>i</i>	vez., čest.	vez., usk., čest.	2. riječ za pojačavanje, intenzifikator (uz natuknicu ni uz pojedina značenja nema vrste riječi)	vez., usk.	vezn.
<i>još</i>	pril., čest.	pril.	pril. (čest.) (jedna oznaka)	pril. (čest.) (jedna oznaka)	pril. (čest.) (jedna oznaka)
<i>kako</i>	pril., vez.	pril., vez., čest.	I. pril. II. vez.	pril., vez.	pril., vezn.
<i>kao</i>	pril., vez.	pril., vez.	I. vez. II. pril.	pril., vez.	vez., pril.
<i>li</i>	čest.	čest.	enklitična(!) čestica	enkl. čest.?	čest.
<i>ma</i>	čest.	vez., usk., čest.	vez., čest.	vez., čest., riječca	vezn., čest., riječca
<i>makar</i>	vez., pril.	vez., čest.	I. pril. II. vez.	pril., vez.	pril., vezn.
<i>ne</i>	čest.	čest.	čest.	čest.	čest.
<i>nego</i>	vez.	vez., čest.	vez.	vez.	1. vezn. 2. (povezivanje misli pri nastavku iskaza)
<i>negoli</i>	–	vez.	vez.	vez.	vezn.

<i>neka</i>	vez., čest.	vez., čest.	1. vez. 2. (riječ za iskazivanje modalnih sadržaja) 3. (u raznim kontekstima u zn. trajanja ili želje da se održi postojeće stanje)	1. vez. 2. (riječ za iskazivanje modalnih sadržaja) 3. (u raznim kontekstima u zn. trajanja ili želje da se održi postojeće stanje)	1. vezn. 2. (riječ za iskazivanje modalnih sadržaja) 3. (u raznim kontekstima u zn. trajanja ili želje da se održi postojeće stanje)
<i>ni</i>	vez., čest.	vez., čest.	1. vez. 2. čest.	vez., čest.	1. vezn. 2. čest.
<i>niti</i>	vez.	vez., čest.	1. vez. 2. riječca za pojačano odricanje	vez. (čest.) (jedna oznaka)	1. vezn. 2. riječca za pojačano odricanje
<i>no</i>	vez.	vez., čest.	I. vez. II. čest.	vez., čest.	vezn., čest.
<i>pa</i>	vez., čest.	vez., čest.	I. vez. II. čest.	vez., čest.	vezn., čest.
<i>pak</i>	–	vez.	vez.	vez.	vezn.
<i>put</i>	prij., čest.	prij., čest.	I. im. m. II. prij. III. pril./čest.	pril., čest. (jedna oznaka)	prij., čest.
<i>puta</i>	–	čest.	pril./čest. (pod natuknicom <i>put</i> , III.)	pril., čest (jedna oznaka)	pril., čest (jedna oznaka)
<i>se</i>	–	zam. (3. u funkciji čestice stoji uvijek uz neke glagole... prepoznaje se nemogućnošću zamjene sa <i>sebe</i>)	zam.	zam.	zam.
<i>sve</i>	pril.	čest.	1. zam. 2. – 5. čest.	1. zam. 2. – 5. čest.	1. zam. 2. – 5. čest.
<i>što</i>	pril, vez. (zamj.)	zam., vez., pril.	1. – 3. zam. 4. pril. 5. – 6. vez. 7. izriče jak intenzitet ili visok stupanj svojstva, radnje, želje	1. – 3. zam. 4. pril. 5. – 6. vez. 7. izriče jak intenzitet ili visok stupanj svojstva, radnje, želje	1. – 3. zam. 4. pril. 5. – 6. vezn. 7. izriče jak intenzitet ili visok stupanj svojstva, radnje, želje
<i>te</i>	vez.	vez.	vez.	vez.	vezn.
<i>zar</i>	čest.	čest.	čest.	čest.	čest.

Tamnijom bojom označena polja pokazuju da se riječ u određenome rječniku označuje (i) kao čestica. Pokazuje se (sva polja u jednome retku označena tamnijom bojom) da se česticama u svim rječnicima smatraju *da, eno, eto, evo, li, ma, ne, ni, pa* i *zar*. To pokazuje da se ni one riječi koje se u gotovo svim gramatikama navode kao čestice, a čiji smo popis donijeli u poglavlju 2. *Čestice u hrvatskim gramatikama* ne obrađuju u rječnicima uvijek (i) kao čestice. Tomu popisu treba još pribrojiti i riječ *put*, kojoj se u Anićeve rječniku i HER-u pridružuje oznaka *pril. čest.* odnosno *pril./čest.* U HER-u i na HJP-u upotrebljava se i naziv *riječca*, ali nejasnim ostaje upotrebljava li se ona kao istoznačnica naziva *čestica* ili označuje rečeničnu česticu (riječcu). To se razlikovanje katkad provodi u jezikoslovnoj literaturi.²³

Tablica pokazuje da u odlučivanju hoće li se u rječniku riječ označiti kao čestica postoji nesigurnost i neusklađenost koja vjerno odražava sve probleme i nesukladnosti u gramatičkim opisima i primjerima o kojima je bilo riječi u radu. U Anićeve se rječniku te u HER-u i na HJP-u homografnе funkcionalne riječi katkad navode kao dvije natuknice, a katkad se obrađuju u istome rječničkom članku u kojemu se vrsta riječi navodi uz pojedino značenje. U građi prikazanoj u tablici može se primijetiti i da se katkad uz natuknicu donosi dvostruka oznaka *pril. čest.* ili *pril. (čest.)* ili oznaka *pril./čest.* (npr. uz *čak, put* i *puta*) u Anićeve rječniku, HER-u i VRH-u, koja dokazuje da leksikografu nije uvijek jednostavno staviti oznaku vrste riječi, osobito kad je riječ o funkcionalnim riječima. Katkad se riječi opisuju samo funkcijom bez navođenja vrste, npr. što se u Anićeve rječniku, HER-u i VRH-u označuje (u istome rječničkom članku) kao zamjenica, prilog i veznik, a uz definiciju *izriče jak intenzitet ili visok stupanj svojstva, radnje, želje* ne donosi se oznaka vrste riječi; u istim se rječnicima *neka* označuje u prvom značenju kao veznik, a u ostala se dva značenja opisuje: 2. (riječ za iskazivanje modalnih sadržaja), 3. (u raznim kontekstima u zn. trajanja ili želje da se održi postojeće stanje). Velika se neusklađenost u hrvatskim jednojezičnicima primjećuje i u uspostavljanju jednoga rječničkoga članka za homografnе funkcionalne riječi različitih vrsta ili navođenje vrste riječi uz pojedino značenje u istome rječničkom članku. Moguća su, naravno, oba leksikografska rješenja, ali ih nikako nije dobro kombinirati u istome rječniku.

4. Zaključak

U hrvatskim gramatikama i u hrvatskim rječnicima nema jedinstvenih rješenja ni kad je riječ o uspostavi popisa čestica ni kad je riječ o njihovu definiranju. Definicije

23 Npr. u Gadžijeva i dr. (2014).

dane u rječnicima nisu dovoljno precizne da bi, oslanjajući se na njih, leksikograf mogao riječi sa sigurnošću pridružiti oznaku kojom je označuje kao česticu. U radu se pokazuje da je naziv *čestica* u hrvatskome jezikoslovlju višeznačan te da ima i više ne posve preciznih značenja nego npr. nazivi *veznik* ili *prijedlog* kojima se u jezikoslovlju označuje 1. vrsta riječi, 2. funkcionalna jedinica. Stoga bi leksikograf koji pozornost pridaje usklađenoj i usustavljenoj obradi trebao uspostaviti vlastite kriterije za proglašavanje riječi česticom kako je napravljeno pri obradi funkcionalnih riječi u *Mrežniku*. U radu se pokazuje da nazivi *particle* (engl.) i *Partikel* (njem.) nisu precizniji od hrvatskoga naziva *čestica*.

Na temelju zaključaka donesenih pri izradi i za potrebe *Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika* predložena je i prihvaćena i definicija naziva *čestica* u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja*, koji je u njemu obrađen ovako:

čestica

definicija: nepromjenjiva riječ koja u pravilu nije tvorenica i koja služi za izražavanje stava govoritelja ili ima gramatičku funkciju

područje: temeljno jezikoslovno nazivlje – morfologija

dopušteni nazivi: partikula, riječca

nepreporučeni naziv: riječca

engleski: particle

njemački: Partikel

francuski: particule

talijanski: particella

ruski: частица

češki: částice, partikule

švedski: partikel

napomena: Naziv *čestica* u jezikoslovnim se radovima katkad ne upotrebljava u značenju vrste riječi nego u općemu značenju (male) jedinice, npr. *Čestica -le očuvana je npr. u hvarskoj inačici priloga* odotole u vremenskom značenju. (Jezikoslovni korpus) ili u značenju (sintaktičke) jedinice kojom se izriče modalnost, npr. *Modalnost se na leksičkoj razini osobito često izražava modalnim česticama*, npr. vjerojatno, sigurno, nažalost, nasreću i sl. (Hrvatska enciklopedija. 2021.).

Na kraju zaključimo da je, bez obzira na gramatičku tradiciju, na prihvaćanje ovoga ili onoga tumačenja bilo koje jezične i gramatičke činjenice, rječnik djelo koje bi se trebalo temeljiti na načelu sustavnosti i za potrebe kojega bi njegovi autori ili urednici trebali donositi sljedeća i promišljena rješenja utemeljena na njihovim zaključcima nastalima uzimanjem u obzir jezičnih činjenica, gramatičkih sustava, ali i tradicije, te potreba i znanja korisnika kojima je rječnik namijenjen.

Izvori i literatura

- Anić, Vladimir. 2006. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus.
- Babukić, Vjekoslav. 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb: Ljudevit Gaj.
- Barić, Eugenija; Mijo, Lončarić; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brabec, Ivan; Hraste, Mate; Živković, Sreten. 1970. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gadžijeva, Sofija; Kovačević, Ana; Mihaljević, Milan; Požar, Sandra; Reinhart, Johannes; Šimić, Marka; Vince, Jasna. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut.
- Grammis. <https://grammis.ids-mannheim.de/systematische-grammatik/279>; <https://grammis.ids-mannheim.de/kontrastive-grammatik/3947> (pristupljeno 14. ožujka 2025.)
- Ham, Sanda. 2002. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hanks, Patric. 2016. *Definition*. The Oxford Handbook of Lexicography. [ed. Durkin, Philip]. Oxford: Oxford University Press, 94–123.
- HER = Anić, Vladimir; Brozović-Rončević, Dunja; Goldstein, Ivo; Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko; Pranjković, Ivo. 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. [ur. Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko]. Zagreb: Novi Liber.
- HJP = *Hrvatski jezični portal*. hjp.znanje.hr (pristupljeno 12. ožujka 2025.)
- Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. <http://ihj.hr/mreznik/> (pristupljeno 12. ožujka 2025.)
- Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. A – K. Demoinačica. <https://rjecnik.hr/mreznik/> (pristupljeno 12. ožujka 2025.)
- Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA*. <https://jena.jezik.hr/> (pristupljeno 12. ožujka 2025.)
- <https://study.com/academy/lesson/the-particle-in-english-grammar.html> (pristupljeno 14. ožujka 2025.)
- <https://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/prepositions-and-particles> (pristupljeno 14. ožujka 2025.)
- <https://www.thoughtco.com/particle-grammar-term-1691585> (pristupljeno 14. ožujka 2025.)
- Hudeček, Lana. 2024. Čestice, u: *Anatomija rječnika – Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. [ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Jozić, Željko]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik, 255–273.
- Hudeček, Lana. 2024a. Veznici, u: *Anatomija rječnika – Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. [ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Jozić, Željko]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik, 228–245.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2012. *Hrvatski terminološki priručnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2019. *Hrvatska školska gramatika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2019a. Kako normativnu preporuku donosi terminolog, a kako standardolog, u: *Jezik i um. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 3. do 5. svibnja 2018. Jezik i um*. [ur. Matešić, Mihaela; Vlastelić, Anastazija]. Zagreb: Srednja Europa, 3–30.
- Maretić, Tomo. 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

- Marković, Mario; Mihaljević, Josip; Mihaljević, Milica. 2020. Kako pronaći jezikoslovni naziv. *Hrvatski jezik*. 7/1: 18–22.
- Matas Ivanković, Ivana. 2024. Prijedlozi, u: *Anatomija rječnika – Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. [ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Jozić, Željko]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik, 220–228.
- Mihaljević, Josip; Marković, Mario. 2023. Jezikoslovni korpus, u: *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*. [ur. Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana; Jozić, Željko]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 103–117.
- Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana [ur.]. 2024. *Rječnik jezikoslovnoga nazivlja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik.
- modalan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41448> (pristupljeno 31. ožujka 2023.)
- modalnost. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41450> (pristupljeno 31. ožujka 2023.)
- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šonje, Jure [ur.]. 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga.
- Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. 2004. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tkalčević, Adolfo Weber. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta*. Beč: U c. k. nakladi školskih knjigah.
- Vickov, Gloria. 2010. Terminološka previranja u teorijskom određivanju diskursnih oznaka. *Fluminensia*. 22/2: 95–110.
- VRH = *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. [gl. ur. Jojić, Ljiljana]. Zagreb: Školska knjiga.
- Vukojević, Luka; Hudeček, Lana. 2007. Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i veznčkih skupina, u: *Sintaktičke kategorije*. [ur. Kuna, Branko]. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 283–334.
- Weydt, Harald. 2006. What are particles good for? *Approaches to Discourse Particles*. [ed. Kerstin Fischer.] Elsevier Ltd.
- https://brill.com/display/book/edcoll/9780080461588/B9780080461588_s013.xml (pristupljeno 25. svibnja 2023.)
- Zwicky, Arnold M. 1985. Clitics and particles. *Language*. 61/2: 283–305. <https://www.jstor.org/stable/414146> (pristupljeno 20. svibnja 2023.)

Popis slikovnih priloga

- Slika 1. Stupac *kakav?* i *koordinacija?* u skici naziva *čestica*
- Slika 2. Obrada čestice *kako* u osnovnome modulu *Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika*
- Slika 3. Obrada veznika *kako* u osnovnome modulu *Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika*
- Slika 4. Dio obrade priloga *kako* u osnovnome modulu *Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika* (ne pokazuju se podnatuknice)

PARTICLES IN CROATIAN DICTIONARIES AND GRAMMARS

Abstract

In Croatian grammars and dictionaries, there are no unified solutions when it comes to defining particles, and the definitions provided in grammars are not precise enough for lexicographers to confidently assign the label that designates a word as a particle. The paper demonstrates that the term *čestica* (*particle*) in Croatian linguistics is ambiguous and has more imprecise meanings than, for example, the terms *conjunction* or *preposition*, which in linguistics denote 1. a part of speech and 2. a functional unit. The paper also shows that the terms *particle* (in English) and *Partikel* (in German) are not more precise than the Croatian term *čestica*. Therefore, a lexicographer who pays attention to coordinated and systematic processing should establish their own criteria for declaring a word a particle, as has been done in the processing of functional words in the *Croatian Web Dictionary – Mrežnik*.

Keywords: particles, parts of speech, functional words, grammar, small words, dictionary